

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Видавництво «Гілея»

 Гілея

Науковий вісник

Випуск 153 (№ 2)

Київ – 2020

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно**Факсове видання**

з філософських, політичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13 липня 2015 р., з історичних наук наказом МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р.

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації: серія КВ № 22632-12532ПП від 24 квітня 2017 року

Друкується за рішенням:

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 09 від 27 лютого 2020 р.)

Збірник входить до міжнародних баз

Google Scholar; Index Copernicus (Польща); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (Індія).

Шеф – редактор:

Андрущенко В. П.,
д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України,
акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М.,
д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори:

Кивлюк О. П., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Муляр В. І.,
д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф.,
член – кор. НАН України, акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф.,
член-кор. НАН України (Україна, Київ)
Мирзаханян Р., д-р іст. наук, проф. (Арменія, Єреван)
Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф.,
член – кор. НАН України (Україна, Київ)
Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф.,
член-кор. НАН України (Україна, Київ)
Степико М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Редакційна колегія з історичних наук:

Войцехівська І. Н., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Дробот І. І., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Журба М. А., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Лазько Г. Г., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)
Лисак В. Ф., д-р іст. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Мезга М. М., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)
Михайлюк В. П., д-р іст. наук, проф. (Україна, Старобільськ)
Стоян Т. А., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Сушко О. О., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Чернега Л. М., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Шаповал Ю. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Редакційна колегія з філософських наук:

Абасов А. С., д-р філос. наук, проф. (Азербайджан, Баку)
Базалук О. О., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Бех В. П., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Воронкова В. Г., д-р філос. наук, проф. (Україна, Запоріжжя)
Герасимова Е. М., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Гарбар Г. А., д-р філос. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Дзвінчук Д. І., д-р філос. наук, проф. (Україна, Івано-Франківськ)
Жадько В. О., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Жижко Т. А., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Кущепал С. В., д-р філос. наук, проф. (Україна, Полтава)
Миколайчук А., д-р хабілітований, проф. (Польща, Познань)
Онїпко О. Ф., д-р техн. наук, проф. (Україна, Київ)
Свиріденко Д. Б., д-р філос. наук, доц.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Терепишій С. О., д-р філос. наук, доц.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Тетлав С., д-р філос. наук, проф. (Польща, Бидгощ)
Халамендик В. Б., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Яшанов С. М., д-р пед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Редакційна колегія з політичних наук:

Андрусини Б. І., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Андрюкайтене Р., д-р PhD соціальних наук (менеджмент),
(Литва, Маріямполь)
Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Балабанов К. В., д-р політ. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Варзар І. М., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Васильчук С. О., д-р політ. наук, доц. (Україна, Черкаси)
Войналович В. А., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Іванов М. С., д-р політ. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Картунов О. В., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Кізіма С. А., д-р політ. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Котигоренко В. О., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Крась І., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)
Лапина С. В., д-р соц. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Макаренко Л. Л., д-р пед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Остапенко М. А., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Римаренко С. Ю., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Срогошу Т., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)

Гілея: науковий вісник. – К. : «Видавництво «Гілея», 2020. – Вип. 153 (№ 2). – 520 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

ISSN 2076-1554

NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY

Academy of Sciences of Ukraine

Publishing House Hileya

Hileya
SCIENTIFIC BULLETIN

Volume 153 (№ 2)

KYIV – 2020

The collection is founded in 2004. Printed on a monthly basis

**Scientific professional publication
on history order of the Ministry of Education and Science
No. 1328 dated 21 December, 2015 (re-registration)**

Certificate of printed mass media's state registration (re-registration): Series KB № 22632-12532IIP from April 17th, 2017

Printed by decision

of National Pedagogical Dragomanov University (*protocol № № 09 of February 27, 2020*)

The collection is a member of international database

Google Scholar; Index Copernicus (Poland); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (India).

Honored Chief Editor:

Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Chief Editor:

Vashkevych V. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Co-editor:

Kyviuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Senior Scientist, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Muliar V. I., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Zhytomyr)

Editorial board:

Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Vashkevych V. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Zelenkov A. I., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Belarus, Minsk)
Kolesnyk V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)
Myrzakhanian R., Doctor of Historical Sciences, (Armenia, Yerevan)
Mykhalchenko M. I., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)
Rafalskii O. O., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)
Saveliev V. L., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Soldatenko V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)
Stepyko M. T., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Editorial board Historical Sciences:

Voitsekhivska I. N., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)
Drobot I. I., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Zhurba M. A., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Lazko G. G., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Belarus, Minsk)
Lysak V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Mariupol)
Mezga M. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Belarus, Homel)
Mykhailiuk V. P., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Starobilska)
Stoian T. A., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Sushko O. O., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Chernega L. M., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Shapoval Y. I., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Editorial board Philosophical Sciences:

Abasov A. S., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Azerbaijan, Baku)
Bazaluk O. O., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)
Beh B. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Voronkova V. G., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)
Gerasymova E. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Garbar G. A., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Mykolaiv)
Zhadko V. O., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Zhyzhko T. A., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Kutsepal S. V., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Poltava)
Mykolaichak A., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Poland, Poznan)
Onipko O. F., Doctor of Technical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)
Svyrydenko D. B., Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Terepyshchyi S. O., Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Tetslav S., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Poland, Bydgoszcz)
Yashanov S. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Editorial board Political Sciences:

Andrusyshyn B. I., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Andriukaitene R., Doctor of Social Sciences (Management) (Lithuania, Mariampole)
Babkina O. V., Doctor of Political Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Balabanov K. V., Doctor of Political Sciences, Professor, (Ukraine, Mariupol)
Varzar I. M., Doctor of Political Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Vasylchuk E. O., Doctor of Political Sciences, Associate Professor, (Ukraine, Cherkasy)
Voinalovych V. A., Doctor of Political Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)
Ivanov M. S., Doctor of Political Sciences, Professor, (Ukraine, Mykolaiv)
Kartunov O. V., Doctor of Political Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)
Kizima S. A., Doctor of Political Sciences, Professor, (Belarus, Minsk)
Kotygorenko V. O., Doctor of Political Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)
Kras I., Doctor Habilitatus, Professor, (Poland, Cheshstohov)
Lapina S. V., Doctor of Social Sciences, Professor, (Belarus, Minsk)
Makarenko L. L., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Ostapenko M. A., Doctor of Political Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)
Rymarenko S. Y., Doctor of Political Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)
Srogoshu T., Doctor Habilitatus, Professor, (Poland, Cheshstohov)

Hileya: Scientific Bulletin. – Kyiv : «Publishing house «Hileya», 2020. – Volume 153 (№ 2). – 520 p.

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of formation of informational civilization. The main headings cover areas of historical, philosophical and political sciences. It is designed for specialists in the humanities and socio-political sciences.

УДК 321.7 (437.6)

**ПЕРЕХІД ДО ДЕМОКРАТІЇ В СЛОВАЧЧИНІ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ****TRANSITION TO DEMOCRACY IN SLOVAKIA:
CONCEPTUAL ASPECTS OF ANALYSIS****Ключкович А. Ю.,**

кандидат політичних наук, доцент, доцент
кафедри політології і державного управління,
Ужгородський національний університет
(Ужгород, Україна),
e-mail: anatoliy.klyuchkovych@uzhnu.edu.ua,
ORCID 0000-0001-6573-6500

Klyuchkovych A. Y.,

Candidate of political science, Associate Professor
of the Department of political science and state
administration, Uzhhorod National University
(Ukraine, Uzhhorod),
e-mail: anatoliy.klyuchkovych@uzhnu.edu.ua,
ORCID 0000-0001-6573-6500

В статті проаналізовано концептуальні підходи до аналізу окремих проблем, структурних і динамічних аспектів переходу до демократії в Словаччині. Складність і нелінійність демократичного транзиту в Словаччині підкреслюють доцільність інтегративної схеми вивчення суспільно-політичних трансформацій. Проаналізовано теоретико-методологічний потенціал транзитологічної призми та альтернативних підходів до вивчення суспільно-політичних трансформацій у Словаччині. В словацькому контексті застосовано інструментарій теоретичних моделей З. Бжезінського, К. фон Бейме, А. Круассана, В. Меркеля, С. Левітського, Л. Вей, Х. Лінца, Дж. Прідхемана, А. Степана. В контексті сучасних тенденцій розвитку країн Центрально-Східної Європи підкреслено важливість з'ясування ступеню реалізації «потенціалу консолідованої демократії», що актуалізує подальшу розробку адекватних пояснюючих схем.

Ключові слова: Словацька Республіка, перехід до демократії, гібридний політичний режим, консолідація демократії, транзитологія.

The article deals with the conceptual approaches to the analysis of the particular problems, structural and dynamic aspects of the transition to democracy in Slovakia. The complexity and nonlinearity of democratic transit in Slovakia underline the advisability of applying an integrative scheme for studying socio-political transformations. The theoretical and methodological potential of the transitological prism and alternative approaches to the study of socio-political transformations in Slovakia are analyzed. In the Slovak political context, the theoretical models of Z. Brzezinski, K. von Beyme, W. Merkel, S. Levitsky, L. Wey, J. Linz, A. Stepan, G. Pridham, A. Croissant are adapted. In the context of the current tendencies of socio-political development of the countries of Central and Eastern Europe, the importance of clarifying the degree of realization of the «potential of consolidated democracy» is emphasized, which actualizes the further elaboration of adequate explanatory schemes.

Keywords: Slovak Republic, transition to democracy, hybrid political regime, consolidated democracy, transitology.

Масштабні суспільно-політичні зміни, які розпочалися наприкінці 1980-х рр. в країнах Центрально-Східної Європи, засвідчили багатоваріантність моделей посткомуністичного розвитку. Словацький перехід до демократії позиціюється як доволі специфічний випадок в контексті досвіду трансформації політичних систем у регіоні ЦСЄ, який потребує уточнення та актуалізації теоретичної призми аналізу. Метою статті є аналіз окремих концептуальних підходів до аналізу проблем, структурних і динамічних аспектів переходу до демократії в Словаччині.

В процесі аналізу посткомуністичних перетворень транзитологія постала перед певними труднощами в поясненні змін відповідно до розроблених методологічних схем та аналітичних моделей. Адже первинна транзитологічна парадигма була розроблена на основі аналізу досвіду демократичних переходів у країнах Південної Європи, Латинської Америки та Східної Азії. У процесі вдосконалення методологічної призми транзитології дослідники почали більше уваги приділяти стартовим умовам і траєкторії переходу, його структурному контексту, тенденціям посткомуністичного розвитку та усталенню недемократичних режимів у регіоні ЦСЄ. Попри виправдану критику й методологічні обмеження, застосування транзитологічного інструментарію дозволяє пояснити чимало важливих аспектів трансформації посткомуністичних суспільств, зокрема і словацького.

Одна з ключових методологічних проблем, яка окреслилася в контексті кризи «класичної» транзитології, – це проблема послідовності етапів транзиту в посткомуністичних країнах. Траєкторія і динаміка посткомуністичних трансформацій важко піддавалася поясненню з позицій розроблених періодизацій переходів. Багато посткомуністичних країн не дотрималися модельованої послідовності етапів та обов'язковості процедур перетворень, або ж обирали альтернативні траєкторії транзиту (з відхиленнями або недемократичним результатом), що свідчило про теоретичну неадекватність пояснювальних схем. Усталена в «класичній» транзитології модель трьох послідовних стадій переходу до демократії (лібералізація, демократизація, консолідація) по-різному спрацьовувала в конкретних варіантах посткомуністичних трансформацій, інколи демонструючи непослідовну, нелінійну траєкторію або ж не досягаючи стадії консолідації демократії. У словацькому випадку складність застосування «класичної» схеми «лібералізація – демократизація – консолідація» обумовлена порушенням послідовності переходу через нерозмежованість (паралельність) фаз лібералізації та демократизації, а також нетривалі функціонування гібридного політичного режиму, що спричинило нелінійність траєкторії транзиту.

Досвід посткомуністичних трансформацій продемонстрував різні темпи та траєкторії транзитів, які часто завершувались не консолідацією демократії, а становленням недемократичного режиму чи тривалим «зависанням» у перехідному стані. Телеологічність переходу до демократії не підтверджувалася реаліями посткомуністичних трансформацій, що покликала до життя моделі без визначення «кінцевої мети» при зміні політичного режиму. Відмова від телеологічності в розумінні переходу до демократії в посткомуністичному контексті позначилася й на категоріальному рівні. В транзитологічних студіях більш адаптивними та вживаними стали менш зобов'язуючі терміни: «демократичний транзит», «трансформація», «демократизація», – які відображають процесуальні аспекти змін політичного режиму, поліваріантність результатів і необов'язково передбачають встановлення консолідованої демократії.

У словацькому випадку цілком адаптивним є поняття «перехід до демократії», оскільки країна досягла рівня консолідованої демократії, попри нелінійну траєкторію транзиту. Водночас, як зазначає Д. Лешка, стосовно Словаччини не доцільно застосовувати поняття «перехід до демократії» у «вузькому» розумінні, а саме – як процес зміни комуністичної влади, демонтажу старої системи та легітимізацію нового режиму шляхом демократичних виборів [7, с. 25]. Зважаючи на початкову нестабільність демократичних процедур і зигзагоподібність траєкторії словацького транзиту, більш прийнятним є «широке» розуміння переходу до демократії як тривалого, багаторівневого, нелінійного процесу утвердження нових демократичних інститутів, правил і цінностей, що завершується консолідацією демократії.

Політичний транзит у посткомуністичних країнах підпорядковувався інтегральній логіці трансформації недемократичного режиму в демократію. Водночас посткомуністичні транзити – це багатовимірні процеси, зумовлені складними цілями трансформації в різних площинах. Як підкреслює О. Романюк, посткомуністичні трансформації змістили фокус уваги дослідників демократичних переходів з вивчення проблеми їх горизонтальної структуризації (виокремлення й аналіз етапів) на проблему їх вертикальної структуризації (аналіз складових) [4, с. 42–43]. В політичній науці вирізняють чотири типи демократичних транзитів відповідно до супровідних цілей трансформації: одинарний, подвійний, потрійний і четвертий. На думку Т. Кузьо, країни Латинської Америки, Південної Європи, а також Польща, Угорщина та Чехія здійснювали подвійний перехід, решта країн Центрально-Східної Європи – потрійний, а Словаччина, поряд з колишніми Югославією та СРСР, реалізувала четвертий транзит [6, с. 174]. Четвертий транзит включає розбудову політичної демократії, ринкової економіки, національної державності та політичної нації. Виразна національна ідентичність в суспільстві пришвидшує процес перетворень, слабка – уповільнює. Становлення національної державності та політичної нації ускладнюють демократичний перехід, причому консолідація національної ідентичності є тривалою в часі та може вимірюватися поколіннями [6, с. 175].

Посткомуністичні трансформації зосередили увагу дослідників на вертикальній структурі демократичного транзиту, так і динамічних характеристиках режимних змін, які дозволяють виокремлювати етапи чи стадії процесуальних змін. Класичними є стадіальні теорії Д. Растоу, А. Пшеворського, Г. О'Доннелла, Ф. Шміттєра, З. Бжезинського.

Чехословацький транзит (початкову фазу) часто розглядають у формі «швидкоплинного краху» або «коллапсу за угодою». Зокрема, Х. Лінц та А. Степан вважали, що чехословацький комуністичний режим не виявляв готовності до лібералізації та не піддавався змінам внаслідок домовленостей між владою та опозицією, тому його крах був стрімким [9, с. 322–323].

Посткомуністичні реалії засвідчили відносну тривалість переходів до демократії, оскільки навіть

найбільш успішні з них варто розглядати в проекції щонайменше десятиліття. Крім того, не всі з колишніх комуністичних країн проходили визначені етапи в однаковому темпі. У даному контексті З. Бжезинський виокремив кілька фаз перетворень: політична трансформація вищих ешелонів влади, лібералізація і початкова стабілізація економіки (1–5 років); інституціоналізація демократії, ухвалення нової конституції та поглиблення економічних реформ (3–10 років); економічне зростання і політична консолідація (супроводжується стабілізацією інститутів), закріплення демократичної політичної культури (5–15 та більше років) [1]. У контексті словацького досвіду загальна логіка та послідовність фаз за З. Бжезинським, витримується, якщо не враховувати нетривалий «відкат» від демократії після проголошення державної самостійності та прискорення політико-інституційних і економічних перетворень наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. Складний соціально-структурний контекст створював труднощі у рівномірному просуванні Словаччини шляхом реформ і утвердженні демократичної культури відповідно до окресленої схеми транзиту.

Посткомуністичні трансформації засвідчили одну з ключових методологічних проблем транзитології, яка полягає у невизначеності процедур і результатів. Демократичні транзити не завжди приводять до консолідованої демократії, часто консолідація може навіть не починатися і суспільство буде тривалий час знаходитися в перехідному стані, а може навіть здійснювати зворотний хід. Високий ступінь непрогнозованості транзиту обумовлює поліваріативність шляхів виходу з цієї невизначеності. В даному контексті перед транзитологією стоїть завдання розширення спектру аналізу альтернатив консолідації демократії. У процесі демократичного переходу може йти формування т.зв. «гібридних» форм політичного режиму, для яких властива комбінація демократичних і авторитарних елементів у різному співвідношенні.

Виходячи з тривимірного концепту демократії (політична участь, політична конкуренція, конституційно-правий устрій), В. Меркель і А. Круасан запропонували шість критеріїв, на основі яких можна виокремити політичні режими різних типів [3]. До цих параметрів дослідники відносять: 1) легітимізацію панування; 2) доступ до панування; 3) монополію на панування; 4) претензії на панування; 5) структуру панування; 6) спосіб здійснення панування. Представлені шість параметрів демократії можуть бути зведені до трьох вимірів: загальне виборче право (критерії 1 і 2); ефективна монополія на панування (з боку демократично легітимізованих урядів (критерії 3 і 4); ліберальна правова та конституційна держава (критерії 5 та 6). Як зазначають В. Меркель і А. Круасан: «Якщо один з центральних критеріїв не діє, то не можна говорити про повноцінну конституційно-правову демократію. Вона є дефектною... У залежності від того, який із критеріїв трьох фундаментальних вимірів конституційно-правової демократії є «пошкодженим», визначається тип дефектної демократії»

(«виключаюча», «анклавна», «неліберальна» дефектна демократія) [3]. Важливою ознакою дефектних демократій є наявність неформальних норм і практик, яких нерідко дотримуються політичні та економічні актори в нових демократіях. Розглядаючи співвідношення формальних і неформальних інститутів у дефектних демократіях, дослідники виділяють три сценарії їх подальшого розвитку: регрес, стабільність і прогрес. Як свого часу передбачали В. Меркель та А. Круассан, саме сценарій прогресу може бути реалізований у Словаччині (після правління В. Мечіара), коли неформальні інститути втрачатимуть свій вплив і «дефектна» демократія трансформується в конституційно-правову демократію [3].

На формальних і неформальних аспектах гібридного режиму акцентували увагу також С. Левіцкі та Л. А. Вей в концепції «змагального авторитаризму». Як зазначають дослідники, у гібридних режимах «змагального авторитаризму» формальні демократичні інститути розглядаються як головні засоби одержання та здійснення політичної влади, але можновладці так часто порушують демократичні правила, що режим перестає відповідати мінімальним стандартам демократії [8, с. 52]. Попри те, що функціонування демократичних інститутів відзначає серйозними недоліками, і представники авторитарної влади, і опозиціонери змушені з ними рахуватися. Завдяки правовому закріпленню демократичних інститутів у конкурентних авторитарних режимах зберігаються чотири основні «арени змагальності» (електоральна, законодавча, медійна та судова), які опозиційні сили можуть використовувати, щоб протистояти владі та навіть її перемагати [8, с. 54-58].

1. На виборах, які проводяться регулярно, забезпечуються основні умови політичної конкуренції між владою та опозицією, але посадові особи зловживають владою, вдаються до різноманітних маніпуляцій і залучення адмінресурсу.

2. Законодавча влада, як правило, є досить слабкою, але іноді саме вона стає місцем зосередження опозиційних сил і критиків режиму.

3. Попри тиск, підкупи та санкції влади, незалежні засоби масової інформації в конкурентних авторитарних режимах не тільки дозволені, але часто мають значний вплив, відіграючи провідну опозиційну роль.

4. Важливою ареною змагань є судова влада, яка також піддається тиску влади. Але поєднання формальної незалежності суддів і неповний контроль з боку виконавчої влади відкриває простір для самостійних рішень судів. Як приклад, С. Левіцкі та Л. А. Вей наводять ситуацію з Конституційним судом Словаччини, який у 1994 р. відхилив зазіхання В. Мечіара на депутатські мандати опозиційної партії [8, с. 57]. Отже, «змагальний авторитаризм» не дотягує до повноцінного авторитаризму, але йому бракує і демократичних ознак.

Поєднання демократичних інститутів і авторитарних практик реалізації влади (у формі т.зв. «мечіаризму») в Словаччині у 1994-1998 рр. сформувало емпіричну базу для розгляду цього періоду крізь

концептуальну призму гібридного режиму. Аналіз політичної практики функціонування гібридного режиму в Словаччині дозволяє описувати його складові в концептуальних межах «дефектної демократії». Однак за сукупністю ознак («арени змагальності») словацький режим найближче стоїть до типу «змагального авторитаризму», при якому співіснують формальні демократичні інститути та закулісні практики, що широко використовуються для здобуття і здійснення влади. При цьому забезпечення базових умов політичної конкуренції між владою та опозицією дозволило останній перемогти на чергових парламентських виборах і змінити недемократичний режим. Гібридний режим за часів прем'єрства В. Мечіара – це тимчасове та нетривале відхилення Словаччини з еволюційного шляху до консолідованої демократії.

В аспекті термінологічного визначення переходу до демократії важливим уточнювальним поняттям є «консолідована демократія». Стосовно даного поняття слід підкреслити багатоваріантність визначень, в основі яких різні критерії, але об'єднані єдиним розумінням стабільної розвиненої демократії. Х. Лінц і А. Степан структурно визначили консолідовану демократію як утвердження демократії на різних суспільних рівнях (поведінковому, ціннісному, інституційному). Зокрема на інституційному – через усвідомлення політичними акторами необхідності досягнення компромісу, вирішення політичного конфлікту лише відповідно до встановлених демократичних правил, конституцією [9, с. 5-6].

Консолідація демократії як багаторівневий процес характеризується складною взаємопов'язаністю трансформаційних змін на владно-інституційному, громадсько-політичному, політико-культурному рівнях. Консолідована демократія – це не тільки наявність формальних демократичних інститутів. Поряд з показниками стійкості та невідворотності інституційних перетворень, забезпечення конкурентності виборів і стабільності електоральних процедур, важливою є взаємна адаптація політичної системи та соціокультурного середовища. Осмислюючи транзитні процеси у країнах ЦСЄ, німецькі політологи В. Меркель [10, с. 144-170] і К. фон Бейме [5, с. 298-299] запропонували модель аналізу демократичної консолідації, яка включає чотири рівні/фази: 1) конституційна консолідація, що передбачає встановлення демократичного конституційного ладу, закріплення демократичних державно-владних інститутів і правил взаємодії; 2) консолідація партійної системи та системи представництва груп інтересів, які варто розглядати не стільки як обов'язкові критерії консолідованості демократії, скільки як чинники, що цьому сприяють; 3) консолідація діяльності неформальних політичних суб'єктів (мілітаристських, бізнесових, радикальних груп), які інтегровані в демократичну систему і діють в межах встановлених демократичних «правил гри»; 4) консолідація громадянського суспільства, яка тісно пов'язана із закріпленням у суспільстві демократичних цінностей і моделей поведінки, з формуванням громадянської політич-

ної культури. Відносно швидка та успішна «навздогінна» політико-інституційна модернізація в Словаччині сприяла конституційно-правовій консолідації, створила умови для інтегрованості всіх ключових акторів у систему демократії. Водночас, інтенсивність і результативність політико-інституційних перетворень пригальмовували конфліктність, амбівалентність і довготривалість змін на рівні політичної культури словацького суспільства, що позначалося на ступені інституціоналізації демократичних механізмів.

Консолідація демократії – це складний і тривалий процес, результативність якого може змінюватися під впливом ряду чинників. Дж. Прідхем пропонує розглядати проблеми динаміки демократизаційних процесів крізь призму т. зв. «негативної» та «позитивної» консолідації демократії [11, с. 20-21]. Негативна консолідація досягається тоді, коли політичний вплив і кількісний потенціал антисистемних сил стає незначним, а також усуваються серйозні виклики демократії. Вирішальне значення для «позитивної» консолідації мають взаємовідносини між елітним і масовим рівнями суспільства, консенсус щодо демократичних цінностей і поведінки. «Позитивна» консолідація передбачає довгострокові зміни. Завершення консолідації відбувається з досягненням різних умов. Т.зв. «мінімалісти» вважають, що для загальної консолідації достатньо близько десяти років, якщо не менше; тоді як на думку «максималістів», консолідація демократії вимірюється десятиліттями [11, с. 22]. Зрозуміло, що ці часові рамки є умовними та залежать від демократизаційної динаміки, яку демонструють конкретні національні варіації. Але враховуючи глибину й окреслені рівні суспільно-політичних змін, на наш погляд, завершення демократичної консолідації є логічним в розрізі довготривалого періоду. Проходження суспільством стадії «негативної» консолідації знаменує закінчення переходу до демократії, тоді як на стадії «позитивної» консолідації відбувається вдосконалення функціонуючих інститутів і закріплення демократичної культури на різних рівнях політичної системи, що стабілізує режим ліберальної демократії.

З огляду на тривалість, суперечливість консолідаційних процесів на рівні громадянської політичної культури, Словаччина завершила перехід до демократії, досягнувши тільки стадії т.зв. «негативної» консолідації [2, с. 44]. «Навздогінна» консолідація демократії в Словаччині, яка здійснювалася в ході реформ кінця 1990-х – початку 2000-х рр., після вступу країни в Євросоюз і НАТО перейшла в фазу довготривалих процесів, націлених на підвищення ефективності державно-владних інститутів, розвиток структур громадянського суспільства, утвердження в суспільстві демократичної політичної культури.

Консолідація демократії – це складний і тривалий процес, що передбачає багатоаспектний розвиток і повноцінну реалізацію потенціалу інституту демократії в суспільстві. У світлі актуальних тенденцій розвитку в країнах ЦСЄ (зокрема не-

ліберальних) на передній план висувається проблема якості та функціональності консолідованих демократій. В цьому зв'язку важливе значення має з'ясування ступеню реалізації потенціалу консолідованої демократії, що передбачає аналіз ключових проблем і тенденцій суспільно-політичного розвитку, стабільності та ефективності політичних інститутів, вчасності та адекватності реакції політичної системи на виклики сьогодення, легітимності влади та відповідності державної діяльності соціальним очікуванням. Даний пласт проблем суспільно-політичного розвитку актуалізує подальшу розробку адекватних пояснюючих схем.

Отже, трансформаційні процеси в посткомуністичних країнах ЦСЄ внесли свої корективи в концептуальні основи транзитології. Разом з тим, базові класифікації та варіації моделювання структури та динаміки демократичного транзиту, сформовані в рамках транзитологічної парадигми, представляють безумовний інтерес і евристичну цінність для дослідження політичних трансформацій у Словаччині. Водночас складність і нелінійність транзиту підкреслюють доцільність інтегративної схеми вивчення суспільно-політичних трансформацій у Словаччині із залученням альтернативних підходів до вивчення перетворень та проблем реалізації потенціалу моделі консолідованої демократії.

Список використаних джерел

1. Бжезінський З., 1995. Стадії посткомуністичних перетворень. *Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств*. К., 1995. URL: <http://litopys.org.ua/polpost/pp.htm>
2. Ключкович А., 2019. Консолідація демократії як завершальна стадія транзиту в Словацькій Республіці. *Політикус*, Випуск 1, с. 41–45.
3. Меркель В., Круассан А., 2002. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях (I) (II). *Политические исследования*, № 1, 2. URL: <https://www.politstudies.ru/article/2992>
4. Романюк О., 2009. Посткомуністичні трансформації: системний аналіз структурних особливостей. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Питання політології»*, № 839, Випуск 14, с. 40–49.
5. Beyme K. V., 1999. Osteuropaforschung nach dem Systemwechsel. Der Paradigmawandel der «Transitologie». *Osteuropa*, Vol. 49, No. 3, p. 285–304.
6. Cusio T., 2001. Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple? *Politics*, Vol. 21, No. 3, p. 168–177.
7. Leška D., 2011. Formovanie politického systému na Slovensku po roku 1989. Bratislava: Infopress, 240 s.
8. Levitsky S., Way L., 2002. The rise of competitive authoritarianism. *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 2, p. 51–65.
9. Linz J., Stepan A., 1996. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Baltimore and London, 479 p.
10. Merkel W., 1999. Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung. Opladen: L+B, 572 s.
11. Pridham G., 2000. Dynamics of Democratization: a Comparative Approach. London and New York: Continuum, 330 p.

References

1. Bzhezynskyi Z., 1995. Stadii postkomunistychnykh peretvoren. *Politolohiia postkomunizmu: Politychnyi analiz*

postkomunistychnykh suspilstv. K., 1995. URL: <http://litopys.org.ua/polpost/pp.htm>

2. Klyuchkovych A., 2019. Konsolidatsiia demokratii yak zavershalna stadiia tranzytu v Slovatskii Respublitsi. *Politicus*, Vyp. 1, s. 41–45.

3. Merkel' V., Kruassan A., 2002. Formal'nye i neformal'nye instituty v defektnykh demokratiyah (I) (II). *Politicheskie issledovaniya*, № 1, 2. URL: <https://www.politstudies.ru/article/2992>

4. Romaniuk O., 2009. Postkomunistychni transformatsii: systemnyi analiz strukturnykh osoblyvostei. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: «Pytannia politolohii»*, № 839, Vyp. 14, s. 40–49.

5. Beyme K. V., 1999. Osteuropaforschung nach dem Systemwechsel. Der Paradigmawandel der «Transitologie». *Osteuropa*, Vol. 49, No. 3, p. 285–304.

6. Cusio T., 2001. Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple? *Politics*, Vol. 21, No. 3, p. 168–177.

7. Leska D., 2011. Formovanie politickeho systemu na Slovensku po roku 1989. Bratislava: Infopress, 240 s.

8. Levitsky S., Way L., 2002. The rise of competitive authoritarianism. *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 2, p. 51–65.

9. Linz J., Stepan A., 1996. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Baltimore and London, 479 p.

10. Merkel W., 1999. Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung. Opladen: L+B, 572 s.

11. Pridham G., 2000. Dynamics of Democratization: a Comparative Approach. London and New York: Continuum, 330 p.

Горбенко Н. Ю. Основні підходи до визначення моделей медіатизації політичного дискурсу	415
Житко А. О. Проблематика детермінації феномену популізм: в експертних оцінках західних та вітчизняних дослідників	420
Заславська О. О., Налімова В. В., Посвістак О. А. Особливості політичної свідомості населення України	424
Kazimov Emil Zakir oglu. Contemporary international relations in the context of globalization (Сучасні міжнародні відносини в умовах глобалізації)	431
Кан Ден Сік. Наступление новой эры холодной войны и изменение политической системы в США. (Наступ нової ери холодної війни та змінення політичної системи в США)	435
Ключкович А. Ю. Перехід до демократії в Словаччині: концептуальні аспекти аналізу	439
Кремена В. І. Міжнародний досвід регулювання фінансування політичних партій у забезпеченні процесів демократизації	444
Лісовський В. Інформаційний простір як джерело – детермінант у розв'язанні проблеми кореляції професійної орієнтації молоді України	451
Мамедзаде Наргиз Сабир кызы. Принципы Организации Объединенных Наций и внешняя политика Азербайджанской Республики. (Принципи Організації Об'єднаних Націй і зовнішня політика Азербайджанської Республіки)	457
Мендрін О. В. Національне будівництво та криза ідентичності в країнах центральної та східної Європи: сучасні підходи в політологічних дослідженнях	462
Назарков В. К. Основні причини та аспекти проведення сучасних внутрішньополітичних реформ в країнах Аравійського півострова	466
Роїк Н. Вплив інтелекції та інтелектуалів на подолання конфліктів пам'ятей між Україною та Польщею (1991-2013)	469
Сапсай А. П. Установи ООН в сучасній «Дипломатії Охорони Здоров'я» Республіки Куба	476
Тимейчук І. М., Бокій В. Г. Роль Великої Британії та Російської Федерації у врегулюванні міжнародних конфліктів у контексті Британсько-Російських відносин на початку ХХІ століття	482
Фещенко І. В. Специфічні форми стратегії розвитку сучасних збройно-політичних конфліктів	486
Черкасов С. С. Цивілізації світу у сучасному політологічному та країнознавчому дискурсі	490
Щедрова Г. П., Марковська Я. Е. Комунікаційний аспект партійної діяльності як чинник політичної соціалізації громадян	494
Щерба О. В., Черник П. П. Особливості участі Кримських Татар у виборчих процесах України	500

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Новосьолов О. В. Рецензія на монографію: Піддубного І. А. Партії, парламент, король та уряд. Розвиток і взаємодія елементів політичної системи Румунії у 1918-1940 рр., Чернівці: друк АРТ, 2019, 912 с.	504
Саранов С. В. Рецензія на монографію А. М. Еременко «Развенчанный Нострадамус. Пророчества Нострадамуса и теория событием». Монография. Одесса, «Фенікс», 2019, 265 с. (Рецензія на монографію А. М. Еременко «Розвінчаний Нострадамус. Пророцтва Нострадамуса і теорія собитем». Монографія. Одеса, «Фенікс», 2019, 265 с.)	507
Фігурний Ю. Рецензія на монографію: В. Ткаченко. Феномен українського писанкарства кінця ХІХ – початку ХХІ століття (Історіографічний і джерелознавчий зріз). Київ: Міленіум, 2020. 430 с.	511

